

Archeologisch en Cultuurhistorisch bureau

info@archeocultura.nl

Schagen, 06-40396664

Haarlem, Dreef, akkers op de strandwal

Onderzoek naar inheems aardewerk gevonden aan de Dreef te Haarlem

Opdrachtgever: ADC Archeoprojecten (H.Molthof)

Uitvoerder: Archeocultura (F.Diederik)

Archeocultura rapport nummer 111

Mei 2014

1 – 0 Inleiding

Tijdens de opgraving aan de achterzijde van het Provinciehuis aan de Dreef te Haarlem werd, door het ADC op enkele plaatsen in de twaalf aangelegde werkputten, prehistorisch inheems aardewerk gevonden. In de putten 1-4 werden drie verschillende vegetatiehorizonts (S 1008, S 1007 en S 1004, van boven naar beneden) waargenomen. In het bovenste niveau waren antropogene sporen aanwezig in de vorm van eergetouwkrassen.

Onder dit pakket bevond zich een oudere laag (S 1009) waarin niet alleen eergetouwkrassen, maar ook greppels en paalgaten/kuilen werden waargenomen.

Tevens werd een tweetal uit plaggenzoden gestapelde waterputten (S 045 en S 185) gevonden, die echter niet aan een bepaalde laag konden worden toegeschreven, waarschijnlijk ten gevolge van aftopping van het landschap door verstuiwing, of opname in de bouwvoor ten gevolge van grondbewerking in later eeuwen.

Zowel uit de akkerlagen als uit de grondsporen werd enig aardewerk geborgen. Het gaat hierbij om minieme hoeveelheden en kleine fragmenten die bovendien vaak sterk afgerond zijn.

Ook uit de waterputten is aardewerk geborgen, zij het, dat dit beter van kwaliteit was en ook iets groter. Uit de aangetroffen scherven kon, na enig puzzelen, zelfs een zestal wanddelen worden samengevoegd tot een groot fragment.

Hoewel de opgraving zoals die werd uitgevoerd, succesvol was, waren er nog enkele aspecten die nader onderzoek behoefden, waaronder de uitwerking van het gevonden inheemse aardewerk. In de navolgende rapportage zal zoveel als mogelijk antwoord worden gegeven op de vragen uit het Evaluatierapport.¹

Wat in het Evaluatierapport al werd vermoed: dat er sprake is van antropogene lagen uit verschillende perioden, wordt bevestigd door dit onderzoek. Het gevonden materiaal kan grofweg in drie tijdsbestekken worden ingedeeld: 600-400 v. Chr. , 400-200 v. Chr. en de periode vanaf 100 v. Chr. tot in het begin van de Romeinse Tijd.

¹ Molthof 2013

2 – 0 Het materiaal

In totaal gaat het om 63 fragmenten, waarvan er 19 gerangschikt moeten worden als ‘gebakken klei’, waarbij het bovendien onwaarschijnlijk is dat deze fragmenten deel van een voorwerp hebben uitgemaakt. De klei bevatte dan ook geen (zichtbare) magering. Daarnaast waren er acht zeer kleine ‘splinters’ die mogelijk wel van aardewerk afkomstig zijn, maar helaas te klein om daar veel nuttige informatie uit te halen. De overige 36 stuks bestaan uit een enkel fragment van een weefgewicht en 35 scherven van gebruiksaardewerk.

3 – 0 De analyse

Gebruik is gemaakt van een door de schrijver ontwikkeld schema waarin zoveel mogelijk gegevens overzichtelijk worden weergegeven. Het bevat naast de administratieve gegevens, de resultaten van metingen en observaties. In de bijlage worden de mogelijkheden van het formulier en de wijze waarop het kan worden ingevuld, uitgebreid beschreven. Vorm, baksel en afwerking zijn hierbij de belangrijkste uitgangspunten.

4 – 0 De resultaten

De fragmenten aardewerk die het meest aan informatie in zich dragen zijn de delen van de bovenkant van het aardewerk: de rand, de afwerking daarvan, de overgang naar de schouder en de vorm van de schouder, geven over het algemeen voldoende informatie om aardewerk in een bepaalde periode te kunnen plaatsen. Helaas bevonden zich onder de scherven slechts twee zeer kleine fragmenten van randen.

4 – 1 De baksels

Alle scherven behoren tot een zacht baksel, overwegend beige van kleur met rode en oranje schakeringen. De kleur wordt bepaald door de samenstelling van de klei en de daarin aanwezige mineralen. Gelet op de kleur gaat het om een lichte (zee)klei die licht ijzerhoudend is geweest. In zijn pure vorm waarschijnlijk ongeschikt voor het vervaardigen van (groter) aardewerk; vandaar dat in de meeste gevallen ander materiaal is toegevoegd. In één geval bevatte het aardewerk kleine deeltjes witte kwarts, in vijftien gevallen werd potgruis gebruikt en in nog eens twaalf gevallen was geen magering zichtbaar. Ervaring heeft geleerd dat in reducerend gebakken klei de zwarte krummels van vermalen potten niet zichtbaar zijn. Pas op delen van de pot die door hitte in open vuur een gereduceerd oppervlak hebben gekregen, zijn de krummels potgruis zichtbaar, vooral als zij een iets andere minerale samenstelling hebben (foto). Voor de statistiek gaan we er van uit dat 27 fragmenten potgruis als magering hebben.

Naast potgruis is waarschijnlijk ook schelp gebruikt, maar door uitloging in de bodem is hier fysiek niets van te vinden. Wel bevatten enkele scherven kleine holten waar ooit ander materiaal aanwezig is geweest. De vorm van deze kleine gaatjes doet vermoeden dat hier schelpgruis is toegepast (4 maal). Het gebruik van alleen plantaardige verschraling wordt over het algemeen toegedicht aan de eerste eeuw vóór en de eerste eeuw ná Chr. Deze verschraling werd acht keer waargenomen, één maal in combinatie met zand, een tweede maal met potgruis samen. Zandverschraling kan opzettelijk zijn toegepast, maar waarschijnlijker is het gebruik van een zandige klei.

Van Heeringen heeft in zijn dissertatie² een mooi overzicht gemaakt van diverse Noord-Hollandse complexen uit de IJzertijd en de door hem aangetroffen verschralingwijze. De bewerkte lijst is als bijlage opgenomen.³ Uit deze lijst blijkt dat steengruisverschraling ná 400 v. Chr. niet meer wordt aangetroffen en dat de verschraling met schelp ongeveer rond 400 voor het eerst wordt toegepast en de facto tweehonderd jaar later niet meer wordt gebruikt (zeer incidentele gevallen daargelaten). Verschraling met uitsluitend plantaardig materiaal komt, zoals gezegd, vanaf 100 v. Chr. voor.

² Van Heeringen 1989.

³ Afkomstig uit: Diederik 2012.

Potgruis is in alle perioden een beetje de constante factor en kan niet worden toegeschreven aan een enkele specifieke periode.

Op basis van de gevonden verschraling kunnen derhalve drie perioden in het aardewerk worden onderkend:

600-400 v. Chr. kwartsverschraling, (1x)

400-200 v. Chr. schelpverschraling, (4x)⁴

Vanaf 100 v. Chr. plantverschraling. (8x)

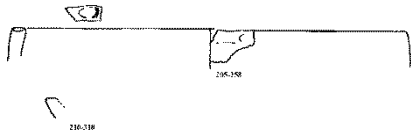
Afb. 1 kleine scherf (streepje = 1 cm.) met kwartsverschraling uit de periode 600-400 v. Chr.

⁴ In totaal werden negen scherven zo gedetermineerd, maar zes fragmenten pasten aan elkaar, waardoor dit fragment maar één keer wordt meegeteld.

4 – 2 De twee randfragmenten

Rand 205⁵ is vrijwel verticaal geweest en vertoont een indruk van een vingertop met nagel op de recht afgewerkte rand. Deze versiering is kenmerkend voor de Vroege en Midden IJzertijd, maar wordt tot 200 v. Chr. incidenteel gezien.⁶ De rechtop staande rand behoort mogelijk tot pot type Noord-Holland 1.4 die wordt gedateerd tussen 400 en 300 v. Chr. De plantverschraling is opmerkelijk, maar komt voor vanaf 300 v. Chr.

Rand 210 is kenmerkend voor een bakje of schaalpje en maakt dan deel uit van een in de tijd doorlopende vorm. De vlakke bovenkant wijst op een datering in de Late IJzertijd, geheel in overeenstemming met de verschraling met plantaardig materiaal.

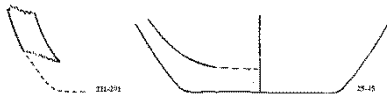

Afb. 2 Randfragmenten van type 1.4 pot en schaalpje type 8.6

4 – 3 De twee bodemfragmenten.

Een fragment (211) is afkomstig van een bol lopende onderkant van een dikwandige pot⁷ met een baksel dat erg zacht is en geen zichtbare verschraling vertoont. Op basis van deze kenmerken mogelijk te dateren in de eerste eeuw v. Chr.

Het tweede fragment (25) heeft ook een bolle wand en een voetdiameter van negen centimeter en is verschaald met potgruis. Op basis van deze eigenschappen ook niet nader te dateren dan in de Late IJzertijd.

Afb. 3 Twee bodemfragmenten uit de Late IJzertijd.

4 – 4 Het weefgewicht

Weefgewichten zijn typisch voorwerpen die in een huis zijn gebruikt, maar die nadat ze in onbruik zijn geraakt, natuurlijk overal in de nederzetting terecht kunnen komen – ook op de mesthoop en dus ook op de akker. Hoewel de ‘donut’ vorm van het weefgewicht al in het eerste millennium v. Chr. in Anatolië voorkomt⁸, lijkt de vorm, nee zelfs het gehele voorwerp, in Noord-Holland onbekend in de IJzertijd. Van Heeringen signaleert geen enkel item en ook de schrijver is niet bekend met weefgewichten uit de (Late) IJzertijd. Woltering⁹ beschrijft in het geheel geen weefgewichten van deze vorm en Taayke¹⁰ kent wel enkele parallellen, maar deze stammen uit de Romeinse periode,

⁵ Hierbij is de nummering van de vondstnummers aangehouden.

⁶ Over het algemeen genomen is de oudste versiering die met de ‘vinger-nagel dicht op elkaar’ en de latere varianten alleen de vinger top en wat wijder uit elkaar geplaatst. Diederik 2012 p. 53.

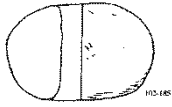
⁷ Diederik 2012, p. 110 ff de bolle onderkanten horen typologisch tot de ‘B’types, komen voor in de Late IJzertijd, maar zijn niet of nauwelijks aan een pot type toe te schrijven.

⁸ Burke 2005.

⁹ Woltering 2001

¹⁰ Taayke 1990b

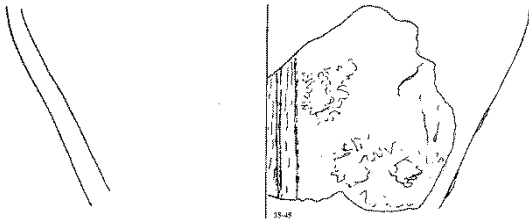
waarin ze ook in Noord-Holland veelvuldig voorkomen.¹¹ Al met al lijkt het weefgewicht volgens de literatuur eerder thuis te horen in de Romeinse Tijd dan in de IJzertijd.

Afb. 4 Weefgewicht uit de Late IJzertijd of de Vroege Romeinse Tijd.

4 – 5 Het grote wandfragment

Samengesteld uit zes aaneen passende scherven, is dit fragment aan een brede grote pot toe te schrijven, en wel aan een type pot met een rechte wand. Aan de bovenzijde kromt de scherf licht, op de overgang naar de schouder. De onderzijde is (licht) besmeten en vertoont nog net een tweetal (van drie?) vingerstrepen die verticaal zijn aangebracht. De versiering komt al wel voor in de IJzertijd, maar is algemeen in het begin van de Romeinse periode.¹² Woltering kent ze niet op Texel, maar zijn onderzoek stopt ook rond 100 v. Chr. Deze scherf met zijn schelpverschraling lijkt te dateren uit het eind van de IJzertijd of het begin van de Romeinse periode.

Afb.5 Onderzijde van een vrij grote besmeten pot uit de Late IJzertijd of Vroege Romeinse Tijd. De verticaal aangebrachte vingerstrepen zijn waarschijnlijk enkele keren herhaald rond de bodem van de pot.

¹¹ Diederik 2002, genoemd maar niet afgebeeld. In Castricum Oosterbuurt zijn door de schrijver een veertigtal fragmenten van weefgewichten geregistreerd, alle uit de Romeinse periode. (Diederik, in voorbereiding)

¹² Diederik 2012, p.63, 3.1.16

Bijlagen:

Bijlage 1: Gecompileerd overzicht uit Diederik 2012, ontleend aan Van Heeringen 1988

find spot	C14 dating	tempering	yrs BC
25-west-33		Grog and granite	1000-900
25-west-34		Grog and granite	1000-900
25-west-27		Grog and granite	1000-800
19-west-41		Granite	1000-<900
19-west-45		Grog and granite	1000-700
25-west-6		Granite, quartz and grog (1x shell)	1000-900
25-west-7		Grog+white quartz and mica	1000-900
25-west-5		Granite and grog	1000-900
19-west-20		Granite (43%) and granite +grog (57%)	900-<800
19-west-44	2635 BP	Grog and granite	800-700
25-west-30		Granite (50%) and grog (50%)	800-700
19-west-21		Granite (61%) and granite +grog (39%)	>800-700
19-west-29		Grog and granite	800-700
19-west-30		Granite, quartz and mica	800-700
19-west-31	2805 - 2485 BP	granite, grog and sand	1000-900 and 800-700
25-west-4		Granite and grog	750-650
25-west-8		Granite	750-650
19-west-9		Stone grit (100%)	750-650
19-west-10		Granite and grog	750-650
19-west-14		Sandy	750-650
19-west-40		Grog and granite	750-650
25-west-17	2600 - 2410 BP	grog (25%), granite (25%) and mixed (50%) Grog (14%), granite (27%) and mixed (52%)	700-600
25-west-18	2465 - 2520 BP		700-600
25-west-19		Granite (69%) and mix with grog (31%)	700-600
19-west-28	2360 BP	Grog (7%), granite (11%), shell (82%)	500-400
19-west-18		Shell	>400-300
19-west-37		Grog and shell	400-300
25-west-43		Grog (24%) and mix with shell (76%)	400-300
25-west-9-1	2275 BP per.1	Grog (43%) and shell (56%)	400-300
19-west-1		Grog and shell grit	400-300
19-west-7	2280 - 2240	Grog (11%) and shell mix (89%)	400-300
25-west-2	2250-2420 BP	shell-grit	400-200
19-west-47	2265 BP	Shell (85%) and grog	350-250
25-west-9-2	2190 BP per.2	Grog (29%) and shell (70%)	350-250
25-west-9-3	2315 BP per.1		300-200
25-west-9-4	2180 BP per.2	Grog (71%) and shell (29%)	300-200
25-west-9-4	Per.3	grog and shell	300-200
25-west-9-4	Per.4	grog and shell	300-200

25-west-9-4	Per.5	grog and shell	300-200
25-west-10	2210 - 2275 BP	Grog (77%) and shell (23%)	300-200
25-west-32	2180 BP	grog and shell	300-200
25-west-36		Grog + shell, plant (2%)	300-200
25-west-45	2240 - 2190 BP	Grog (100%)	300-200
19-west-36		Grog (58%) and mix with shell (42%)	300-200
19-west-2		Grog (50%) and mix with shell (50%)	300-200
25-west-16		Grog (100%)	250-150
25-west-20		Grog (100%)	250-150
25-west-14	2140 - 2115 BP	Grog (100%)	200-100
25-west-15	2125 BP	Grog (100%)	200-100
25-west-37		Grog and mixture with plant	200-
25-west-38	2125 - 2110 BP	Grog (100%)	200-100
19-west-42		Grog	200-100
19-west-43		Grog	200-100
25-west-44		Grog (100%)	200-100
19-west-17		Grog (sandy clay)	200-100
19-west-22		Grog and grog+plant	150-50
19-west-48		Grog	150-50
19-west-60		Shell (40%) and grog	150-50
25-west-43-	2300 BP	Grog (46%), plant (11%) mixture (43%)	100-
19-west-52		Grog and plant	100-
19-west-65		Grog and shell+plant	100-

doordopend nummer	deponr	volgnr	sp nr	niveau	periode	rand type	afwerking	dameter	cm bewaard	% bewaard	pottype/mater	hals type	overgang rand/sch	buitvorm	hoogte totaal	breedte	breedte in cm- rand	afw boven	afw onder	oor	verschraling	verbrand?	keur buiten	bijzonderheden	tekenng	n
23	23	7	1	28	LU/Rom					wand							r	9		invis	ja	lbe	roestaanslag		1	
24	23	7	1	28	LU					wand							r			sh?	nee	grbl	'blasisg'		1	
36	25	7	1	45	LU/Rom					wand							r			invis	nee	grbl	3 minieme stukjes 2 aep (gelijmd)		3	
34	25	7	1	45	LU/Rom					wand							r	8		invis	nee	bl			1	
35	25	7	1	45	LU/Rom					wand							g	6		pl	nee	grbl			1	
37	25	7	1	45	LU/Rom					bodem							C9	7-12		po	nee	orbe	etensresten	ja	1	
32	25	7	1	45	LU/Rom					wand							r	b	9-10	posh	nee	be	6 aep (gelijmd) vingerstrepen en eja		6	
33	25	7	1	45	LU					wand							r	9-10	sh?	nee	lbe	foto		1		
5	88	6	1	128	Rom?					wand							r	10	poza	nee	be	2 aep (gelijmd) roet buitenzijde		2		
2	102	6	1	185	Rom?			9	13	weefgewicht							r		po	nee	orro		ja	1		
1	190	6	1	185	LU/Rom					?							r		popl	nee	orbe	3 aep (gelijmd) bodemdeel??		3		
15	199	3	2	1004	LU/Rom					wand							r	>9		invis	ja	be			1	
14	199	3	2	1004	VU/MIJ					wand							r	13	kwarts	ja	orbe	foto		1		
16	199	3	2	1004	indet					geb klei									nee	ja	orbe			1		
28	201	3	2	1007	LU/Rom					geb klei										invis	ja	be	6 stuks, erg klein		6	
8	202	4	1	255	LU/Rom					splinter										invis	nee	orbe	4 stuks		4	
6	202	4	1	255	indet					geb klei										nee	ja	robe			1	
7	202	4	1	255	indet					geb klei										nee	ja	be	2 aep (gelijmd)		2	
27	203	4	1	257	LU/Rom					splinter										invis	i/n	be	2 stuks		2	
26	203	4	1	257	LU/Rom					wand							r	9-11		invis	nee	be			1	
30	204	1	1	258	LU/Rom					wand										invis	nee		buitenzijde afgespat		1	
31	204	1	1	258	LU/Rom					wand										invis	nee		buitenzijde afgespat		1	
29	204	1	1	258	LU					wand							r	10		plza	nee	dbe			1	
18	205	1	1	258	LU/Rom					splinter										invis	nee	be			1	
19	205	1	1	258	indet					geb klei										nee	ja	brbe			1	
17	205	1	1	258	LU	D			1,5	rand							rv	9		pl	nee	be	2 aep (gelijmd)	ja	2	
25	207	1	2	266	LU					wand							r			sh?	nee	be	'blasisg'		1	
3	208	2	1	259	LU/Rom					wand							r	11		pl	nee	be	etensresten		1	
11	209	1	2	262	indet					geb klei										nee	ja	yelbe	1 vlakke kant		1	
13	210	2	2	210	LU					rand schaalteje							r	13-15		pl	nee	be		ja	1	
12	211	2	2	291	LU/Rom					wand							r			invis	ja	yelbe	3 aep (gelijmd)	ja	3	
10	228	2	101	1007	Rom?					wand							r	10	poza	ja	orbe			1		
21	277	2	2	300	LU/Rom					geb klei										invis	nee	be	2 aep (gelijmd)		2	
22	277	2	2	300	indet					geb klei										nee	nee	be/orbe	4 kleine stukjes		4	
20	277	2	2	300	LU/Rom					wand							r	>8		popl	ja	brbe			1	
4	279	1	2	206	LU/Rom					splinter										pl	ja	be			1	
9	315	2	2	315	indet					geb klei										nee	ja	be	1 vlakke kant		1	

Literatuur:

Burke, B. 2005. *Textile Production at Gordion and the Phrygian Economy*, in: *The Archaeology of Midas and the Phrygians. Recent Work at Gordion*, ed. L. Kealhofer, Philadelphia, pp. 69–81.

Diederik, F. 2002. *Schervengericht. Een onderzoek naar inheems aardewerk uit de late derde en vierde eeuw in de Kop van Noord-Holland*.
AWN reeks nr 3.

Diederik, F. 2012. *IJzertijdaardewerk in Noord-Holland, Analyse van het vondstmateriaal uit het Romeinse fort Velsen-1*.
Provinciale Archeologische Reeks nr. 1. Haarlem.

Heeringen, R.M. van, 1981. *The Iron Age in the Western Netherlands I*.
BROB 31.

Heeringen, R.M. van, 1987. *The Iron Age in the Western Netherlands II*.
BROB 37.

Heeringen, R.M. van, 1989. *The Iron Age in the Western Netherlands III*.
BROB 39.

Molthof, H.M. z.j. (2013): *Evaluatierapport opgraving Dreef, gemeente Haarlem*. RAAP.

Taayke, E. 1990a: *Die einheimische Keramik der nördlichen Niederlande, 600 v.Chr. bis 300 n. Chr.: Vorbericht*.
BROB 40, 101-107.

Taayke, E. 1990b: *Die einheimische Keramik der nördlichen Niederlande, 600 v.Chr. bis 300 n. Chr.: Teil I: Westergo (Friesland)*.
BROB 40, 109-222.

Taayke, E. 1995: *Die einheimische Keramik der nördlichen Niederlande, 600 v.Chr. bis 300 n. Chr.: Teil II: Nord Drenthe*.
BROB 41, 9-102.

Taayke, E. 1996a: *Die einheimische Keramik der nördlichen Niederlande, 600 v.Chr. bis 300 n. Chr.: Teil III: Mitte Groningen*.
BROB 42.

Taayke, E. 1996b: *Die einheimische Keramik der nördlichen Niederlande, 600 v.Chr. bis 300 n. Chr.: Teil IV: Oostergo*.
BROB 43.

Taayke, E. 1996c: *Die einheimische Keramik der nördlichen Niederlande, 600 v.Chr. bis 300 n. Chr.: Teil V: Übersicht*.
BROB 43.

Woltering, P.J. 2001. *Occupation History of Texel, IV Middle bronze Age – Late Iron Age (1350-100 BC)*.
BROB 44 Amersfoort.